

İSLAM'IN KÖKENLERİNE YÖNELİK TARTIŞMALAR BAĞLAMINDA BIRMINGHAM KUR'AN'I: FARKLI BİR OKUMA^{1*}

Gabriel Said REYNOLDS^{**}

Çeviren: Ersin KABAKCI^{***}

22 Temmuz'da BBC'nin web sitesinde "Birmingham Üniversitesi'nde bulunan En Eski Kur'an Parçaları"² (Oldest Koran Fragments found in Birmingham University) başlıklı bir makale yayımlandı ve bu makale hem akademisyenler hem de Müslümanlar arasında büyük bir heyecan uyandırdı. Makalenin merkezini TLS'in geçen haftaki sayısında bahsi geçen, Alba Fedeli'nin üzerinde çalıştığı iki sayfalık Kur'an el yazması oluşturmaktadır. Birmingham Üniversitesi Kütüphanesi tarafından karbon testine tabi tutulan el yazmaları, miladi 568-645 arası bir döneme tarihlendirilmektedir. Makalede çeşitli akademisyenlerin ve Müslüman liderlerin sözlerine yer verilmektedir. Bahsi geçen çevreler, bu bulguların İslam'ın kökenleri hakkında büyük öneme sahip olduğu hususunda hemfikirdirler. British Library'de el yazması uzmanı olan Muhammad Isa Waley, söz konusu haberin Müslümanlar arasında büyük bir sevince neden olduğunu belirtmektedir. Birmingham Üniversitesi Hristiyanlık ve İslam Profesörü David Thomas, bu el yazmasını oluşturan kişinin Peygamber Muhammed'in sohbetinde bulunmuş olabileceğini belirtmekte ve el yazmasının tarihlendirilmesinden hareketle, Kur'an'ın ya yok denecek kadar az bir değişime uğramış ya da hiç değişime uğramamış olduğunu gösterdiği noktayı özellikle vurgulamaktadır.

---

1 Bu makale, Gabriel Said Reynolds'un "Variant Readings: The Birmingham Qur'an In the Context of Debate on Islamic Origins (5 Aug 2015, "Variant Readings: The Birmingham Qur'an in the Context of Debate on Islamic Origins," The Times Literary Supplement) adlı makalesinin çevirisidir. Makaleye <http://www.the-tls.co.uk/tls/public/article1589562.ece> adresinden ulaşılmıştır. (erişim tarihi: 05.05.2016).

^{**}İslam Araştırmaları ve Teoloji Profesörü, Notre Dame Üniversitesi.

^{***}Doktora Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

2 Bu makale, 22 Temmuz 2015 tarihinde "Oldest Koran Fragments found in Birmingham University" adıyla <http://www.bbc.com/news/business-33436021> adresinde yayımlanmıştır. (erişim tarihi: 05.05.2016).

Ancak aynı tarihte yayımlanan New York Times makalesinde³ olduğu gibi BBC'deki makale de, tarihlendirilen Kur'an el yazmaları -ki metnin ancak küçük bir bölümünü (18, 19 ve 20. surelerden bölümler) ihtiva etmektedir- ile ilgili en önemli noktayı gözden kaçırmaktadır. İslam geleneği Muhammed'in Cebrail isimli melekten 610 yılında 40 yaşındayken başlayıp 632 yılına kadar vahiy aldığını belirtmektedir. Bununla birlikte İslam geleneğine göre o, bu vahiyleri kendisi yazıya geçirmemiştir. Bunun yerine, vahiyler hurma yaprakları, parşömen, develerin kürek kemikleri gibi çeşitli parçalarda ya da bazı sahabilerin oluşturduğu nüshalarda muhafaza edilmiştir. Resmi Kur'an metni ancak Osman'ın hilafeti esnasında (644-656) miladi 650 civarında yazıya geçirilmiştir. Çok meşhur bir rivayete göre Osman, bir komite tarafından hazırlanan "resmi" Kur'an metnini, İslam eyaletlerinin her birine göndermiş, diğer el yazması parçalarını ve resmi nüshanın dışında kalan bütün kopyaların yakılmasını emretmiştir.

Muhammed'in özellikle kendisini Kur'an bilgisi nedeniyle methettiği söylenen İbn Mes'ud gibi belli kişilerin, Kufe'de halifenin emrine karşı çıktığı yönünde ilginç rivayetler mevcutsa da, geleneksel İslam âlimlerinin çoğu Osman nüshasının güvenilir olduğuna inanmaktadır. Buna ek olarak, birçok erken dönem Şii âlim, Osman -ki Şii'lere göre o, İslam toplumunun başına Ali'nin hakkını gasp ederek geçmiştir- nüshasının güvenilirliğinden şüphe etmiştir.

Ancak Birmingham el yazmasının çok erken bir döneme tarihlendirilmesi (568-645)- ki hemen kesin olarak Osman hilafetinden önceye tekabül etmektedir- geleneksel anlatı üzerinde şüpheler oluşturmaktadır. Birmingham el yazması, bir şekilde halifenin yakma emrinden kurtulmuş herhangi bir parça veya alternatif bir nüshaya benzememektedir. Bu el yazması, Müslümanların Osman'a attıkları standart Kur'an görünümündedir. Yani Birmingham el yazmalarının tarihi erken değil, çok erken bir tarihe karşılık gelmektedir. Bu el yazmaları hakkındaki haber, sevindirmekten ziyade kafa karışıklığına yol açmalıdır.

Dahası, Birmingham metninin oldukça erken bir tarih aralığına işaret etmesi (ki bu tarihlendirmenin önemli bir bölümü, Muhammed'in vahiy almaya başladığı söylenen dönemden öncesine tekabül etmektedir) diğer el yazmalarının da erken döneme tarihlendirilmesini teyit etmektedir.

3 Makale, 22 Temmuz 2015 tarihinde "A Find in Britain: Quran Fragments Perhaps as Old as Islam" adıyla <http://www.nytimes.com/2015/07/23/world/europe/quran-fragments-university-birmingham.html> adresinde yayımlanmıştır. (erişim tarihi: 06.05.2016).

1972'de Yemen'de San'a Ulu Camii'nin çatısındaki onarım çalışmaları esnasında keşfedilen el yazmaları çok nadir Kur'an parşömenleridir. Bu el yazması, orijinal Kur'an metninin silinip, üzerine bir başka Kur'an metninin yazılmasıyla oluşturulmuştur. Parşömen; Gerd ve Elizabeth Puin adlı karı-kocadan oluşan Alman bir ekip, Londra Institute of Ismaili Studies'te öğretim üyesi olan Asma Hilali ve daha sonra Stanford Üniversitesi'nden Behnam Sadeghi tarafından incelenmiştir. Sadeghi, orijinal Kur'an parşömen metnini görülebilir hale getiren x-ray floresanından yararlanmıştır. Tüm bu ilim adamlarının ortaya çıkardığı şey kayda değerdir: Kur'an'ın daha erken döneme ait olan metni, Kur'an'ın standart ünsüz harfleri içeren metniyle çok sayıda farklılık arz etmektedir. Burada, eski Kur'an el yazmalarının, sesli harflerin hepsini değil ancak Arapça ünsüz harflerin en temel formlarını gösterdiğini belirtmekte fayda vardır. Durumlar ancak 12. yüzyılın başlarında değişmiştir. 1924 yılında Mısır Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan bir komite, ülke içinde kullanılmak üzere bir Kur'an metni hazırladı ve alternatif baskılar Nil Nehri'ne atıldı. (1924'te ve daha sonra 1936'da Kral Faruk döneminde kısmi revize edilen ve bu yüzden Kral Faruk Kur'an'ı olarak tanınan) işbu Mısır metni, şu anda standart Kur'an metni haline gelmiştir. Bugün bu metin o kadar yaygındır ki bir kimseyi Kur'an'ın hiçbir varyantının olmadığı gibi bir sonuca bile götürebilir. Ancak bu, Kur'an'ın metin tarihinin değil, Mısır projesinin başarısını yansıtmaktadır.

Hal böyleyken Kur'an varyantlarının tarihi, uzun bir süredir akademik tartışmanın konusudur ve yine uzun zamandır en azından Kur'an'ın ünsüz harfleri ihtiva eden ana iskeletin değişmediği düşünülmektedir. San'a parşömeninden önce, hiçbir eski el yazmasının söz konusu iskelette önemli değişiklikler arz etmediği düşünülmekteydi. Başka bir ifadeyle Kur'an metninin temel formu oldukça mükemmel bir şekilde muhafaza edilmişti. Ancak hemen kesin olarak bildiğimiz en eski Kur'an el yazması olan San'a parşömeni; tamamen farklı kelimeleri içeren ve Kur'an surelerini farklı bir sırada sunan birçok değişiklikler içermektedir.

Bu metni çok daha heyecan verici kılan şey, el yazmasının tarihlendirilmesidir. Sadeghi radyo karbon testi için parşömeden bir numune gönderdiğinde, sonuç %75,1 ihtimalle el yazmasının 646'dan önceki bir tarihe gittiği şeklinde ortaya çıkmıştır. Şu halde, karbon testi, hayvanın parşömen olarak kullanılmak üzere kesildiği anı hesap etmektedir, metnin bizzat yazıldığı tarihi değil; ancak ikisi arasında fazla zaman farkı olmadığı tahmin edilmektedir (teorik olarak el yazmasındaki mürekkebi tarihlendirmek mümkündür; ancak yeterli miktarda mürekkep elde etmek ve parşömenin kirlenmesini önlemek vs. zordur). Sadeghi'nin Stanford'dan meslektaş

olan Uwe Bergman, bir başka yerde, bu el yazmasının muhtemelen bizzat Muhammed'in yaşadığı döneme tekabül ettiğini belirtmektedir.

Bu arada, San'a el yazmasının iki parçası Fransız ilim adamı Christian Robin tarafından Lyon'daki bir laboratuvara tarihlendirilmek üzere gönderildi. Sonuçlar, el yazmasının aynı şekilde daha eski bir döneme tekabül ettiğini göstermektedir: el yazmasının bir parçası 543-643 ve diğeri 433-599 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Sosyal medyada bu erken dönem tarihlendirmeler için çokça tartışmalar yapılmış, bazı ilim adamları söz konusu el yazmalarının böylesi erken tarihlendirilmesinin, çalışmanın sulandırılması anlamına geldiğini belirtmiştir. Ne var ki, bu el yazmalarının henüz yayımlanmamış olan ek parçaları üzerinde daha ileri testler yapılmış ve aynı sonuçları ortaya çıkmıştır. Her halükârda, Birmingham sonuçları, Lyon sonuçlarının çalışmayı hiç de sulandırmamış olabileceğini göstermektedir. Dikkat çekici bir şekilde, ilk Lyon tarihlendirmesi (543-643), Birmingham el yazmaları için bir Oxford laboratuvarında yapılan tarihlendirmeye oldukça yakın bir zamana işaret etmektedir (568-645).

San'a el yazmalarında o kadar çok farklılıklar mevcuttur ki bir kimse onun, Osman'ın kendi nüshası dışındakilerin yakıtılması emrinden bir şekilde kurtulmuş bir çalışma olabileceğini düşünebilir. Bu kanudaki problem, söz konusu el yazmasındaki farklılıkların, bazı sahabiler tarafından muhafaza edilen nüshalara yönelik ortaçağ literatüründe rivayet edilenlerle uyum arz etmemesidir. Sadeghi, bunun bilinmeyen bir kişi tarafından oluşturulmuş bir nüsha olması gerektiğini savunmaktadır. Şimdilik bütün bildiğimiz, elimizdeki en eski Kur'an el yazmalarının, bugün dünyada okunmakta olan standart Kur'an metni ile aynı olmadığıdır.

Ayrıca şunu da hatırlamakta fayda vardır ki, parşömen üzerinde uygulanan karbon tarihlendirme yöntemi, çeşitli parçalar için çok çeşitli sayılarda muhtemel tarihler belirtebilen, kesinlik belirtmeyen bir ilimdir. Örneğin ilim adamları Qumran civarında bulunan Qumran Metinleri (Dead Sea Scrolls) üzerinde yapılan karbon 14 testleri hakkında uzun süredir tartışmaktadırlar. Esasen Qumran metinleri için verilen tarih aralıkları önemli farklılıklar arz etmektedir. Örneğin meşhur Yeşaya metni (%95 olasılıkla) ya M.Ö. 351-295 veya M.Ö. 230-53 arası bir zamana tarihlendirilmektedir. (yahut bir başka laboratuvara göre, M.Ö. 351-296 veya M.Ö. 203-48 arasına).

Böylece Qumran metinleri birkaç yüzyıllık bir tarih aralığını mümkün kılmaktadır. Hal böyle olunca, birçok ilim adamı metinlerin paleografik tarihlendirmesinin- yani el yazmasına dayalı tarihlendirmenin- karbon

tarhlandırmasından daha güvenilir olduğunu savunmuştur. Üstelik Qumran metinlerinin tarhlandırılmasının Kur'an el yazmalarınınkinden daha kesin olduğu söylenebilir; zira birçok farklı metin parçaları -hatta Qumran'da bulunan bir deri, bir de keten parçası da dâhil diğer malzemelerin örnekleri de- test edilmiştir. Bu durum, bilim adamlarını çok daha kesin bilgilere ulaştırmaktadır. Bu tür bir değerlendirme, Kur'an el yazmaları için henüz mümkün değildir. Hatta el yazmalarının ortaya çıktığı yerlerden dahi kesin olarak emin değiliz. Birmingham el yazmaları Fustat (Kahire) –Mısır'da bir yer- olarak konumlandırılabilir ancak bu, malzemenin orada yazıldığı anlamına gelmemektedir.

Yine de, San'a el yazmasının erken döneme tarhlandırılması, Birmingham el yazmasının çok erken bir zamana tarhlandırılması ışığında bir şeyi ifade etmektedir. Söz konusu el yazması için verilen tarih aralığının hemen tamamı Osman'ın hilafetinden önceki bir döneme tekabül etmekte, hatta büyük bir kısmı da geleneksel anlatıda Muhammed'in henüz vahiy almadığı dönemlere karşılık gelmektedir. Bu çok daha şaşırtıcıdır zira Birmingham el yazması daha gelişmiş bir metin görünümündedir. Hem San'a parşömeninin orijinal metni, hem de Birmingham el yazması, yazının daha gelişmiş bir evresini temsil eden belli özellikleri haizdir: sureler arasında ayraçlar, sessiz harfleri ayırt eden belli çizgiler... (Bu durum, bizim çok daha öncesine ait, daha ilkel Kur'an el yazmalarını bulmamızın ihtimal dâhilinde olduğu anlamına gelir). Ancak, Birmingham el yazması standart Kur'an metniyle büyük ölçüde uyum arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu el yazması, Kur'an metninin tarihinde oldukça geç bir evreye tekabül ediyor görünmektedir. Şimdi, bir kimse Birmingham el yazmasının tarhlandırmasını(568-645), Kur'an'ın kökenine yönelik geleneksel anlatıdan hareketle son dönemine atfedecektir ki Osman'ın hilafeti ile uyum arz etsin (644-656). Ya da bildiğimizi zannettiğimiz bazı şeyleri yeniden gözden geçirmenin zamanı gelmiştir.

Tüm bu erken tarhlandırmelerden çıkan sonuç, Kur'an'ın Osman'dan önceki bir döneme, muhtemelen çok daha önceye pekâlâ tarhlandırılabileceğidir. Şu halde, Muhammed'in peygamberlik yaptığı dönem için yapılan geleneksel tarhlandırma (610-632) de dâhil, Kur'an'ın kökenlerine yönelik tarihi verileri yeniden düşünmenin vaktidir. Başka bir deyişle inananların, İslam'ın kökenlerine yönelik geleneksel anlatıya kanıt olarak yücelttiği şey, (New York Times makalesi, el yazmasının dünya üzerindeki 1,6 milyar Müslüman için bir birlik emaresi olduğunu savunmuştur) gerçekte dikkatlice değerlendirildiğinde, İslam'ın kökenlerine ilişkin mevcut tarihi verilerin sandığımızdan oldukça farklı olduğunun kanıtı olabilir.

Ama her şeye rağmen, bu el yazmalarının oldukça erken bir döneme tarihlendirilmesi, İslam'ın erken dönemini çalışan ilim adamlarında kafa karışıklığına yol açan bazı noktaların aydınlanmasına yardımcı olmaktadır. Şöyle ki, Kur'an'da anlaşılması zor birçok husus yer almaktadır. Örneğin Kur'an'daki surelerin 29 tanesi bir dizi kesik harfle başlamaktadır; fakat bu harflerin kökeni ve anlamı bir sır olarak kalmakta ve bu yüzden "gizemli harfler" (mysterious letters) olarak adlandırılmaktadır. Başka bir örnek verelim: İki pasajda (2: 62 ve 5: 69) Kur'an, kendilerine cennet vaat edilen Sabiûn adlı bir gruptan bahsetmektedir. Ancak hiç kimse bunların kim olduğundan tam olarak emin değildir. Esasen, Müslüman ilim adamlarının, belki en erken dönemdekilerin bile, kesik harfler ve Sabiûn hakkında net bir şey söyleyemediklerini görüyoruz. Başka bir ifadeyle, metin kendilerine ulaştığında bunların anlamı bir şekilde çoktan kaybolmuştur.

Bahsi geçen Kur'an el yazmalarının erken döneme tarihlendirilmesi, bu durumu anlamamıza yardımcı olmaktadır (her ne kadar gizemli harflerin anlamını ya da Sabiûn'un kim olduğunu açıklamasa da). Öyle görünüyor ki, Kur'an bu ilim adamlarına ulaştığında -ki bu kişilerin çalışmaları 8. yüzyılın ikinci yarısında yazılmaya başlamıştır-, zaten çok iyi anlaşılamayan oldukça eski bir metindi. Bu, Michael Cook tarafından kaleme alınan *The Koran: A Very Short Introduction* (2000) isimli çalışmasının sonunda ifade edilen bir hipotezdir. Mademki Kur'an tahmin edildiğinden daha eskidir, söz konusu hipotez, artık daha mümkün görünmektedir.